

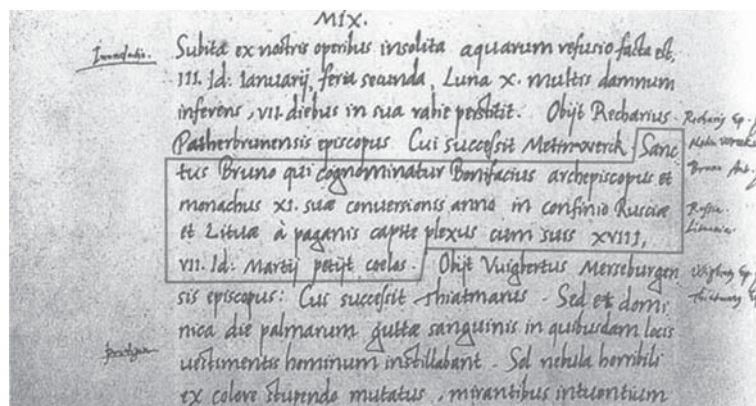
LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA

* Istorikai teigia, kad pirmieji gyventojai Lietuvos teritorijoje pasirodė prieš 10 tūkst. metų, nutirpus ledynams. Marijos Gimbutienės teigimu, tai buvo žmonės iš Jutlandijos pusiasalio, ir iš dabartinės Lenkijos teritorijos atklydę medžiotojai ir žvejai. Jie buvo klajokliai. Tik istorikai nesutaria, ar jie buvo baltų protėviai. Plačioje teritorijoje nuo Baltijos iki Volgos ir Dniepro aukštumų jų galėję būti apie pusę milijono.

* Manoma, kad baltai atsirado Lietuvos teritorijoje neolito laikotarpiu (maždaug prieš 5–2 tūkst. pr. m. e.), kurie išstūmė vietos gyventojus ar asimiliavosi su jais. Reikėjo praeiti dar tūkstantmečiams, kad susiformuotų baltų (ir lietuvių) tautos.

* Kaip žinome, Lietuvos vardas rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1009 m. Kvedlinburgo metraščiuose (Annales Quedlinburgenses) – Litua. XI a. žinios apie Lietuvą pasirodė ir Rusios metraščiuose. Nuo XII a. lietuviai šaltiniuose jau minimi kaip rengiantys žygius į kaimynines šalis.

Šiame metraščio
pulsapyje Lietuva
paminėta pirmą kartą

* Didysis kunigaikštis Mindaugas 1251 m., siekdamas sustiprinti savo valdžią ir nutraukti konfliktą su Livonija, apsikrikštijo ir 1253 m. liepos 6 d. karūnavosi Lietuvos karaliumi. Lietuva 1258 m. patyrė sunkų išbandymą – valstybė buvo siaubta mongolų-totorių žiemos žygio metu. Apie 1260 m. jis šios karūnos atsisakė ir sugrįžo prie savo protėvių tikėjimo. 1263 m. Mindaugą nužudė. Jis buvo pirmasis ir vienintelis krikščioniškasis karalius Lietuvos istorijoje, nes po jo mirties Lietuva grįžo į pagonybę, ir karaliaus titulas buvo prarastas.

* Vėliau Lietuvos valstybė žymiai sustiprėjo ir išsiplėtė. Mongolų-totorių bei kryžiuočių antpuolių akivaizdoje prie Lietuvos jungėsi Baltarusijos kunigaikščiai, mainais gavę autonomiją. Lietuvą labiausiai sustiprino XIV–XV a. Gediminaičių dinastija. Gediminas ir jo sūnus Algirdas bei Kęstutis išplėtė teritoriją karinėmis priemonėmis. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, o vėliau Lietuvos–Lenkijos valstybė, reiškė pretenzijas į visas buvusios Kijevo Rusios žemes ir dėl Rusios vienijimo vaidmens XV–XVI a. konkuravo su Maskva.

* Algirdo sūnus Jogaila 1386 m. apsikrikštijo ir tapo Lenkijos karaliumi. Dar iki krikšto, 1385 m. buvo pasirašyta Krėvos sutartis, kuri padėjo pagrindus Lietuvos–Lenkijos unijai. 1387 m. Jogaila krikštijo lietuvius Vilniuje. Būtent šie metai laikomi oficialaus Lietuvos krikšto data, nes Mindaugui tikrai, o gal ir tariamai atsimetus nuo krikšto, Lietuva vėl buvo laikyta pagoniška šalimi. Jogailos pradėta Lietuvos–Lenkijos unija kelis kartus buvo iširusi, kai šias valstybes valdė atskiri valdovai, tačiau augančios Maskvos grėsmė vertė Lietuvos bajorus ieškoti paramos Lenkijoje. Formaliai valstybės į vieną bendravalstybinį vienetą buvo sujungtos 1569 m. Liublino unija.

* 1772 m. silpstančią ir vidinių konfliktų varginamą šalį kaimyninės Rusija, Prūsija ir Austrija nutarė pasidalinti, atsiiekdamos po dalį valstybės teritorijos. Po trijų padalijimų 1772–1795 m. didžioji Lietuvos dalis pateko į Rusijos imperijos sudėtį.

* XIX a. lietuviai dalyvavo sukilimuose prieš pavergėjus. 1831 m. jam vadovavo bajorija, o 1863–1864 m. sukilimą palaikė valstietija. Sukilimai buvo numalšinti, o po antrojo įvestas spaudos draudimas. Tada ryškėjo lietuvių tautinio atgimimo ženklai. Pradėjo formotis lietuvių nacionalinė kultūra. Knygos ir spauda lotyniškais rašmenimis Lietuvą pasiekdavo iš Prūsijos bei Mažosios Lietuvos spaustuvių. Čia didelį vaidmenį suvaidino vyskupas Motiejus Valančiaus bei knygnešys Jurgis Bielinis. Jono Basanavičiaus pradėtas leisti laikraštis „Aušra“ (1883–1886 m.), Vinco Kudirkos redaguotas liberalusis

laikraštis „Varpas“ (1889–1905 m.) buvo tautinio atgimimo šaukliai. 1905 m. gruodžio 4–5 d. Vilniuje susirinkęs lietuvių atstovų suvažiavimas – Didysis Vilniaus Seimas – paskelbė autonomijos reikalavimą.

* Pirmajame pasauliniame kare, iki 1915 m. pabaigos, Vokietija užėmė visą dabartinę Lietuvos teritoriją bei Kuršą. Apie 300 tūkst. Lietuvos gyventojų patys pasitraukė ir kolonijomis išsikūrė daugiausia Voroneže, Tambove, Jaroslavlyje, Petrograde, Maskvoje. Vokiečiai okupavo visą Lietuvą ir pradėjo šeiminkauti griežtomis karinėmis priemonėmis. Vokiečių okupuotos Rusijos imperijos sritys, išskyrus didžiąją lenkų gyvenamų žemių dalį, buvo sujungtos į Vyriausiojo vado Rytuose kraštą, trumpai vadinamą Oberostu. 1917 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Taryba prašė Vokietijos pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, leisti steigti Berlyne Lietuvos atstovybę, kurti civilinę valdžią.

* Lietuvos Taryba paskelbė nepriklausomybę 1918 m. vasario 16 d. Jau kovo 23 d. mūsų nepriklausomybę pripažino Vokietija, tačiau gruodžio 11 d. akto pagrindu. 1918 m. Lietuvos Taryba pasivadino Lietuvos Valstybės Taryba. Pilną nepriklausomybę Lietuva išsikovojo tik po Vokietijos pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare (1918 m. lapkritį). 1918 m. lapkričio 2 d. buvo priimta Lietuvos laikinoji Konstitucija, lapkričio 5 d. Valstybės Tarybos Prezidiumas Augustiną Voldemarą paskyrė ministru pirmininku, kuris 1918 m. lapkričio 11 d. sudarė pirmąją vyriausybę.

1918 m. gruodžio mėnesį į Lietuvą įsiveržė raudonoji armija. Iki 1919 m. vasaros puolimas buvo sustabdytas, ir bolševikai išstumti iš Lietuvos.

1919 m. balandžio 4 d. buvo priimta nauja Lietuvos laikinoji Konstitucija. Pagal šią Konstituciją įstatymų leidimas buvo paskirstytas tarp Valstybės Tarybos ir Vyriausybės. Valstybės Taryba tapo įstatymų leidimo ir sutarčių sudarymo institucija.

* Du dešimtmečius trukusi Lietuvos valstybės nepriklausomybė išsprendė kai kuriuos politinius ir ūkinius klausimus. 1920 m. balandžio 14–15 d. įvyko rinkimai į Seimą, išrinkti 112 atstovų. 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimta Konstitucija. Nustatyta valdžios sąranga – klasikinė parlamentinė, pagal tuometinės Prancūzijos pavyzdį. Įstatymų leidimo teisė suteikta išimtinai Seimui, kuriam buvo atsakingas ministrų kabinetas. Respublikos Prezidentui buvo paliktos reprezentacinės funkcijos. Netekome Vilniaus krašto, kurį okupavo Lenkija.

1923 m. Lietuvai pavyko prisijungti Klaipėdos kraštą su svarbiu jai uostu.

Iki 1926 m. vyriausybės sudarinėjo krikščionys demokratai su koalicinėmis partijomis. 1926 m. ją sudarė liaudininkai ir socialdemokratai. Jie stengėsi mažinti dvasininkijos įtaką ir atskirti valstybę nuo bažnyčios, Švietimo ministerija leido įsikurti ir veikti naujoms 75 lenkų mokykloms. 1926 m. gruodžio 17 d. krikščionių demokratų remiami perversmininkai nuvertė teisėtai išrinktą valdžią. Antanas Smetona tapo Valstybės vadu, Seimo funkcijos buvo suvaržytos. Tačiau valstybės ūkis kilo, buvo statomos naujos mokyklos, keliai, gamyklos. Prekybiniai ryšiai su užsieniu priklausė nuo politinių santykių, ypač su Vokietija. Po 1935 m. Anglija tapo pagrindiniu prekybos partneriu, kai pablogėjo santykiai su Vokietija.

1939 m. po Vokietijos ultimatumo Lietuvos vyriausybė sutiko perduoti Klaipėdos kraštą.

* 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją. Lietuva paskelbė neutralitetą, nors Vokietija siūlė Lietuvai atsiimti iš Lenkijos Vilnių.

1939 m. rugsėjo mėn. 28 d., SSRS ir Vokietija pasirašė naują susitarimą, kuriuo Lietuva, mainais už Lenkijos teritorijos dalį, buvo perleista Rusijai.

1939 m. spalio mėn. Sovietų Sąjunga grąžino Lietuvai tik mažiau nei pusę 1920 m. spalio mėn. okupuoto Vilniaus krašto, kitą dalį priskirdama Baltarusijos SSR.

1940 m. Lietuvos teritoriją okupavo Sovietų Sąjungos kariniai daliniai. Okupacija įforminta marionetinio „Liaudies seimo“, išrinkto per surežisuotus rinkimus, sprendimais prašyti Tarybų Sąjungos prijungti Lietuvos SSR kaip sovietinę respubliką. Išrinkti 78 „Liaudies seimo“ atstovai liepos 21–23 d. juridškai įteisino sovietinę santvarką (okupaciją). Jis rugpjūčio 25 d. priėmė konstitucijos projektą. Justas Paleckis, Liudas Adomauskas, M. Gedvilas, J. Grigalavičius, P. Cvirka, A. Venclova pasirašė visas seimo deklaracijas. 1940 m. liepos 21 d. „Liaudies seimui“ nubalsavus už Lietuvos prijungimą prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės neliko pusei amžiaus... Prasidėjo trėmimai, karai ir kančios iki pat 1990 metų. 1941 m. Antrasis pasaulinis karas pasiekė Lietuvą, prasidėjo vokiškoji okupacija.

* 1944 m. sovietinė kariuomenė grįžo į Lietuvą. Iš Lietuvos kariuomenės, LLA, Šaulių organizacijų narių, LAF ir VLIK aktyvistų bei represuotų ir į SSRS ištremtų asmenų giminių susiformavo platus pasipriešinimas raudonajai armijai bei komunistinei valdžiai. 1948 m. sausio mėn. JAV skelbė, kad nepripažįsta Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą.

Į Sibirą ir kitas atokias Sovietų sąjungos vietas buvo ištremta mažiausiai 29 923 šeimos, dalis žmonių emigravo. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, netekome trečdaliao gyventojų.

* Partizaninis karas Lietuvoje buvo tokio plataus masto, kad šiandien sunku įsivaizduoti 1944–1954 metus mūsų kaime. Su ginklu prieš pavergėjus kovojo kelios dešimtys tūkstančių žmonių. Deja, jie buvo pasmerkti žūti mūšiuose su reguliariąja raudonąja armija, specialiais jos daliniais, sribais, raudonoju aktyvu, arba dešimtmečius kalėti lageriuose, tremtyje. Tai, ko Lietuva nepadarė 1940 m., kai buvome okupuoti – priešintis, su kaupu darėme partizaniniame kare.

1944–1953 m. kovoje su okupantu Lietuvos miškuose, kaimuose, miesteliuose žuvo virš 20 tūkst. partizanų, iš jų trys ketvirtadaliai 1944–1946 m. Dar pusę tiek buvo suimti, dalis jų nuteisti mirti ir sušaudyti. Ant Laisvės aukuro paaukojome geriausius. 1941–1952 m. iš Lietuvos ištremta apie 132 tūkst. žmonių.

* Net ir nuslopinus partizaninį pasipriešinimą sovietinė valdžia neužgnauižė judėjimo už Lietuvos nepriklausomybę – veikė pogrindinės disidentinės grupės, leidusios pogrindinę spaudą, katalikišką literatūrą. Po tarptautinės konferencijos Suomijos sostinėje, kur buvo pripažintos po Antrojo pasaulinio karo nusistovėję sienos, Lietuvoje susikūrusi Helsinkio grupė per užsienio radiją paskelbė nepriklausomybės reikalavimą. 1972 m. po Romo Kalantos susideginimo kilo kelias dienas trukę neramumai Kaune.

* 1985 m., Sovietų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo pradėtos perestrojkos metu, Lietuvoje sustiprėjo suvereniteto bei nepriklausomybės atkūrimo reikalavimai. 1987 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos laisvės lyga, kurios vadovu buvo Antanas Terleckas, Vilniuje, prie paminklo A. Mickevičiui, surengė mitingą Molotovo-Ribentropo pakto pasmerkimui. 1988 m. birželio 3 d. susiburia Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Sąjūdis siekė didesnio Lietuvos savarankiškumo, o nuo 1989 m. vasario 16 d. viešai siekė ir nepriklausomybės. Jam vadovavo profesorius Vytautas Landsbergis. 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Sovietų Sąjunga tam priešinosi. Konfrontacija apogėjų pasiekė 1991 m. sausio 13 d., kai sovietų kareiviai šturmavo Vilniaus televizijos bokštą, tačiau mes atsilaikėme. Netrukus Islandija pirmoji pripažino Lietuvą atkūrus nepriklausomybę.

Atminimo žvakutės
1991 m. sausio mėn.
barikadų vietoje

Visame pasaulyje Lietuvos nepriklausomybė buvo pripažinta tik po 1991 m. rugpjūčio mėnesio pučo Maskvoje. Lietuva žengė nauju keliu, tapo NATO ir Europos Sąjungos nare.

* Deja, dėl prastos socialinės, ekonominės padėties šalyje (ypač provincijoje), stagnacijos sveikatos apsaugos, švietimo srityse iš valstybės nepriklausomybės laikotarpiu emigravo virš 100 tūkst. gyventojų (daugiausia į Jungtinę Karalystę, Airiją, Ispaniją, Vokietiją, JAV). Taip pat iškilo savižudybių, aukšto avaringumo, gyventojų senėjimo, ksenofobijos problemos, nepasitikėjimo politika krizė. Visa tai mums dar teks įveikti.

Į aukščiausiąją valdžią Lietuvoje prasibrovė kai kurie buvę komunistinės nomenklatūros statytiniai, buvę mūsų valstybės nepriklausomybės siekimo priešininkai. Tačiau tikime tautos išmintimi ir valia.

LPKS KAUNO SKYRIAUS ISTORIJA

IV. Su daina ir eilėraščiu

LPKS Kauno skyrius daug dirbo, padėdamas buvusiems politiniams kaliniams, pripažįstant juos nukentėjusiais nuo 1940–1990 m. okupacijos, gerinant jų buitines sąlygas, suteikiant gyvenamąjį plotą, aprūpinant kuru, išigyjant sanatorinius kelialapius. Siekėme, kad principingai būtų vykdoma švietimo reforma, aktyviai dalyvavome Lietuvos kultūriname gyvenime. Dalyvavome akcijose, einant istoriniu atminties keliu. Pasisakėme, kad net po daugelio metų būtų ieškomi ir teisiami pokario genocido vykdytojai. Žinoma, šių darbų sėkmė ne visada priklausė nuo mūsų pastangų, tačiau jautėme pareigą būti aktyviais piliečiais.

Mūsų sąjunga ir jos veikla neatsiejama nuo „Laisvės kovų dainos“ choro. Jis išaugo iš dar 1990 m. susibūrusio saviveiklinio ansamblio. Antanina Navickienė ir Marija Gražulienė, organizavusios šį kolektyvą, buvo partizanų ryšininkės, vėliau – politinės kalinės. Prie jų prisijungė Silvija ir Anicetas Simanoniai, seserys Onutė Dailidienė ir Bronė Galinaitienė, Kazimiera Varkalienė, Juozas Šarkauskas, o po to – ir kiti. Šie žmonės atrinko tinkamas chorui dainas, kurias anksčiau dainavo įvairiose Lietuvos vietovėse. Silvija Simanonienė dar kalėdama lageryje rašė eilėraščius, kūrė jiems melodijas. Ji daug prisidėjo parenkant ansamblui repertuarą. Dar neturėdamas vadovo, choras pradėjo koncertinę veiklą. Tačiau visi jautė, kad jam reikia profesionalaus muziko.

1991 m. pradžioje vadovauti ansamblui pakviestas sutiko muzikos mokytojas Antanas Padleckis. Jis – buvęs partizanas, Intos lagerio politinis kalinys. Antanas ėmėsi harmonizuoti senąsias partizanų dainas, kurti muziką naujoms, kurioms žodžius dažniausiai rašė S. Simanonienė ir jis pats. Tada ansamblis ir pasivadino „Laisvės kovų dainos“ vardu. Jame aktyviai dainavo virš 20 dainininkų. Koncertuodami gyvajame almanache, choras jau dainavo tribalses ir keturbalses dainas. Susiformavo ne tik brandūs kolektyvas, jis užsibrėžė ir konkrečius tikslus:

- priminti lietuvių tautai sunkią, bet garbingą jos praeitį,
- gyvu žodžiu žadinti visuomenės sąmonę kovai už teisingos, doros ir stiprios Lietuvos Respublikos sukūrimą,
- žadinti moksleivių ir jaunimo gerąsias žmogiškąsias savybes, patriotiškumą, pareiškumą, darbštumą, idealų siekimą.

Koncertinė choro veikla buvo labai plati. Dainuota mokyklose, bažnyčiose, ligoninėse, įvairių švenčių proga, patriotiniuose renginiuose, perlaidojant partizanus, susitiki-

muose su deputatais, respublikinėse ir regioninėse Dainų šventėse. Kolektyvas iš buvusių partizanų ir jų ryšininkų, politinių kalinių turėjo savo poetų ir skaitovų, tad renginiuose buvo ne tik dainuojama, deklamuojama, tačiau ir dalijamasi prisiminimais, atsakinėjama į klausimus. Toks koncertas tapdavo gražiu ir naudingu renginiu. Reikia prisiminti ir aktorį bei poetą Kęstutį Genį (1928–1996), kuris aktyviai dalyvavo mūsų veikloje, o jo žodis uždegdavo susirinkusius. Kęstutis tuo metu išleido šešis poezijos rinkinius: „Ugnies kryžius“ (1989), „Lietuva – tai sąžinė“ (1990), „Poezija“ (1993), „Neišduokime Lietuvos“ (1994.), „SOS“ (1995) ir „Po svarstyklių ženklų“ (1996). Jis įtaigiai perdavė meninio žodžio reikšmę:

Poezija – ne sielvartas.
Poezija – ne ašaros.
Poezija – ne kibirkštys,
Ne laužo pelenai.
Poezija – kai meldžiamės,
Kai atleidimo prašome,
Kada iš naujo gimstame
Gyventi amžinai.

(„Poezija“, 1985 m.)

Iš sovietinių kalėjimų, tremčių grįžę žmonės ėmė burtis, aktyviai dalyvauti Lietuvos politiniame gyvenime. Daug jėgų ir laiko skyrėme žuvusių partizanų perlaidojimui, liaudies meistrai kūrė kryžius, koplytėles, koplytstulpius. Iš jų paminėtini tautodailininkai Albinas Staugaitis, Ignas Burlingis, Titas Žymančius, Antanas Ruškys. Tie, kurie turėjo kūrybinių gyslelių, rašė prisiminimus, istorinius veikalus, kūrė literatūrinius kūrinius. Tai Vytautas Steponaitis, Juozas Armonaitis, Jonas Laucė, Ona Matulaitytė-Keturakienė, Birutė Runaitė-Šidlauskienė, Vytautas Juodsnukis, Jonas Dockus, Povilas Pečiulaitis. Marytė Kraujelytė-Gerlikienė, Antanas Ruškys, Juozas Grušas, Živilė Baltušninkaitė...

1996 m. priimtas teisinis kario-savanorio statusas. Politinių kalinių ir tremtinių organizacijų veiklą vainikavo tarptautinis kongresas „Komunizmo nusikaltimų įvertinimas“ ir Visuomeninis tribunolas, surengtas 2000 m. birželio 12–14 d.

Aktyviai dalyvavome Lietuvos Respublikos Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose. Savivaldybių rinkimuose LPKS Kauno skyrius drąsiai reiškė savo nuomonę dėl miesto Tarybos darbo, kėlė kasdieninio gyvenimo negeroves.

G. D.

Augustinas ŠVENČIONIS,
dimisijos kapitonas, atkurtos DKA vadas

SUKILIMAS RUDNIKO GRIEŽTOJO RĖŽIMO LAGERYJE

Iš archyvų: „Švenčionis Augustinas, Aleksandro, sl. Jurka, Rytas, g. 1929 Ilgakiemio k., Žaslių vlsč. 1944 m. Kauno 4-os gimnazijos moksleivis. Nuo 1945 m. – pagrindinės organizacijos „Viltininkai“ narys, DKA 2-o bataliono ryšininkas ir rezervinio būrio (Aukštųjų Šančių) vadas. Nuo 1946 m. vasaros – A rinktinės 6-o bataliono (Klemenso Gursko-Riešuto) Vaidoto būrio partizanas. 1947 m. sausio mėn. vykdamant uždavinį suimtas, kankintas Žaslių valsčiaus MBG, bet po kelių dienų iš ten pabėgo. Gavo iš Didžiosios Kovos apygardos štabo padirbtus dokumentus, bet į Vilnių nevyko, slapstėsi Viesų k., Širvintų vlsč., vėliau įsidarbino mokytoju Stelmužės pradinėje mokykloje, Imbrado vlsč., Zarasų apskr. Suimtas pamokų metu. Nuteistas 25 m. lagerių, vėliau kaip nepilnamečiui „nusikaltimo padarymo metu“, bausmė pakeista 10 m. lagerių ir 5 m. tremties. Kalėjo Karlage, Džezkazgane, Karagandos sr. 1955 m. paleistas į tremtį Krasnojarsko kr. 1948 05 22 į Krasnojarsko kr., Jarcevo r. ištremtas tėvas Aleksandras (g. 1897 m.). Nukentėjo ir kiti šeimos nariai. 1957 11 27 su tėvu paleisti iš tremties, grįžo į Lietuvą. APP3 L852/4, LYA asm. byla“.

Augustinas Švenčionis-Rytas

1949 m. pradžioje Augustinas Švenčionis pradėjo dirbti Stelmužės pradžios mokyklos mokytoju. Tėvelis Aleksandras 1948 05 22 jau buvo ištremtas į Kosovo gyv., Krasnojarsko krašte, partizaninis pasipriešinimas pakaunėje išblėsęs. Balandžio 13 d. saugumiečiai jį areštavo, surakino antrankiais rankas. Suimti jo iš Kaišiadorių atvyko saugumiečiai su sribu Bronium Čeponiū. Pasiekė Kaišiadoris, kur prasidėjo skaudūs tardymai ir kankinimai. Paskui išvežė į Kauną. Taip atsidūrė Kazachstano lageriuose.

Tuo metu atskiroje Karlago stepių dalyje, prie Kengyro upės, buvo įkurtas specialus lageris, pavadintas Steplagu. Čia kalėjo itin pavojingi „liaudies priešai“, kurie buvo įdarbinti mangano ir vario kasyklose. Į šias pavojingas sveikatai šachtas buvo siunčiami tik jauni vyrai. Kaliniams buvo sustiprinta apsauga, ant drabužių prisiūti asmens numeriai.

Čia jie nebuvo šaukiami nei vardais, nei pavardėmis. Per metus jie galėjo artimiesiems išsiųsti tik po du cenzūros kontroliuojamus laiškus rusų kalba. Barakai naktimis buvo rakinami, o langai užkalti tvirtomis grotomis. Steplage kalėjo apie 2690 lietuvių.

Štai toks vaizdelis iš tų dienų prisiminimų. Antrajame lagpunkte, ant apatinių narų, sėdi dvidešimtmetis jaunuolis nuplyšusiais kalinio drabužiais, išklypusiais kerziniais batais. Jo kelnės sulopytais keliais, nuzulinta dėmėta striukė vos laikosi ant sulysusio kūno. Ant galvos užsimaukšlinęs sulamdytą kepurę, kurios priekyje prisiūtas numeris SČ-995. Toks pats ant kelių, nugaros ir kairiosios rankovės. Rankose skudurinis maišelis, kur duonos gabalėlis – visos dienos maistas. Netrukus pasigirs duslūs skambalo dūžiai, kurie kaip elektra nusmelks kūną, pranešantys, kad laukia 12 val. darbas karjere ar rūdos kasykloje. Jaunuolis sunkiai pakyla nuo narų ir eina į kiemą, kur rikiuojama kolona, saugoma ginkluotų sargybinių su šunimis. Tai Augustinas Švenčionis, tačiau net artimiausieji žmonės jo neatpažintų...

Rudenį Augustinas pateko į Džezkazgano Rudniko griežtojo režimo lagerį. Dirbo vario rūdos kasyklose, iki 700 m gylyje. Būdavo daug žūčių, nuo sunkaus darbo vyrai greitai prarasdavo sveikatą, nes dienos norma kiekvienam – po 10 t rūdos, ją kraudavo į vagonėlius rankomis, paskui stumdavo prie kelto. Žmonės brigadininkai su padėjėjais

mušdavo, kad tie įvykdytų dienos normas. Visai išsekusius kalinius-klipatas siuntė į Kengyro ar kitas stovyklas, o kiek atsigavus, vėl grūdavo į šachtas. Laimė, 1952 m. pavasarį į Rudniką atvežė po Ekibastuso lagerio sukilimo daug lietuvių ir ukrainiečių. Jie išmokė ir perdavė patyrimą kovoti prieš brigadininkų smurtą. Susikūrė jaunesniųjų grupelės, kurie kankintojus tramdydavo, o įžulesnieji net buvo nužudyti. Taip baigėsi jų viešpatavimas. Lagerio prižiūrėtojai vyrus smarkiai bausdavo. Kartą Augustinas po brigadininko tramdymo irgi pateko į prižiūrėtojų nagus, buvo sumuštas ir uždarytas net 17 parų į karcerį. Išėjo iš ten vos gyvas. Visa laimė, kad saviעי nepalikdavo nelaimėje, slapta šelpė maistu. Augustinas gerai prisimena Ekibastuso politinį kalinį Albiną Skučą, kaunietį, atgimimo metu apdovanotą Vyčio kryžiaus ordinu.

Rudniko lagerio politiniai kaliniai, solidarizuodamiesi su 1954 05 16 prasidėjusiu Kengyro kalinių sukilimu, paskelbė analogiškus reikalavimus lagerio vadovybei. Jie sukiolo dėl nepakeliamų gyvenimo ir darbo sąlygų, sargybinių ir vadovybės teroro. Nutraukė darbą visose vario rūdos kasyklose bei antžeminiuose objektuose. Sargybiniai pasitraukė už vartų. Vartus ėmė kontroliuoti kalinių sargyba, nieko neįsileisdavo. Tarp lagpunktų išlaužė angas, taip sujungiant visus tris statinius. Į darbus nėjo tris savaites, nors vadovybė visokiais būdais stengėsi sukilimą nuslopinti. Buvo iškeltos sąlygos: palengvinti kalinių gyvenimą, išlaisvinti invalidus ir pasenusius, peržiūrėti visų politinių kalinių bylas.

Sukilimo veiksmus koordinavo komitetas, sudarytas iš visų tautybių kalinių, jam vadovavo maskviškis Miša Kudinovas. Iš lietuvių komitete buvo Jonas Stanevičius, Alfonsas Šilalė, Leonas Birgiola, Leonas Pališkis, Augustinas Švenčionis ir kt. Sukilimo metu lageryje buvo pavyzdinė tvarka: dirbo parduotuvės, valgyklos, kasdien buvo vežamas maistas, vanduo. Buvo pradėtos vykdyti krepšinio varžybos, pasirodydavo meno saviveiklininkai. Danguje sklandė aitvarai, barstydami lapelius su kalinių reikalavimais. Tvarką prižiūrėjo patys kaliniai. Vadovybė bijojo, kad kaliniai neišsiveržtų iš zonos, tad žadėdavo įvairių lengvatų.

Kelis kartus sargybiniai bandė prasiveržti į lagpunktus per sargybą, paimti kalinius įkaitais, tačiau jiems tai nepasisekė. Budėjo visą parą. Vieno budėjimo prie trečiojo punkto metu, kai stovėjo Augustinas Švenčionis su Juozu Žvinakiu, Juozu Trečioku, Klemensu Straigiu, Leonu Pališkiu ir kt., viso apie 30 vyrų, sargybiniai užpuolė budėjusius. Užvirė grumtynės. Buvo sužeista Augustino koja, tačiau jis nepasitraukė..

Sukilimą kaliniai nutraukė po 40 dienų, kai prie lagerio sienų privažiavo tankai, vidaus kariuomenė, žiauriai nuslopinusi maištą Kengyre. Ten žuvo keli šimtai kalinių, tarp jų ir 10 lietuvių. Tai Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras

S. Kruglovas davė įsakymą sukilimą numalšinti, panaudojant kariuomenę ir tankus. Augustinas Švenčionis ir kiti Rudniko sukilimo dalyviai atsidūrė režiminiame ketvirtajame lagpunkte.

Džezkazgano lageriuose tarp lietuvių vyravo tvirta patriotinė nuotaika. A. Švenčionis prisimena, kad jie buvo įkūrė pagrindinę grupę, kurios nariai buvo aktyvesnieji politiniai kaliniai Albinas Drevinskas, Vytautas Pauliukaitis, Leonas Birgiola, Juozas Šumskas. Per steigiamąją grupės susirinkimą trečiame lagpunkte priesaikos žodžius parašė A. Drevinskas, o raštą idėjo į stiklainį ir paslėpė pirmąjį ir trečiąjį lagpunktus skiriančioje sienoje, tikėdamiesi surasti, kai išeis į laisvę... Gyvendami žiauriomis sąlygomis, kaliniai tikėjosi išeiti į laisvę. Juos siejo draugystė, žmoniškumas.

Augustiną 1955 m. iš lagerių išleido, tačiau tremtyje Krasnojarsko krašte dar teko išbūti iki 1957 11 27. Į namus grįžo iškankintu kūnu, tačiau nepalūžęs.

Rudniko lagerio lietuviai 1956 m.

Grįžus į Lietuvą iš tremties ir lagerių, buvo pasiūlęs ne tik savo krašto, bet ir prasmingo darbo. Bandė stoti į Žemės ūkio akademijos (dabar – universiteto) mechanikos fakultetą. Išlaikė egzaminus, tačiau nepraleido mandatinės komisija. Vėliau pasisekė per ministeriją gauti leidimą studijuoti neakivaizdiniame skyriuje. Per pažįstamą isidarbino Nemuno laivininkystėje normuotoju, tačiau prisiregistruoti Kaune nepavykdavo dėl pasų taisyklių. Prisiregistravo plaukiojančioje baržoje, kur gyveno Nemuno upeiviai. Baržą tik žiemai atplaukdavo į Kauną, kitu metų laiku stovėdavo Raudonėje ar Skirsnemunėje. Studijuojant antrajame kurse, priėmė dirbti ŽŪA laborantu. Baigęs mokslus, jau Chruščiovo atšilimo laikotarpiu leido studijuoti aspirantūroje. Paskui docentas, technikos mokslų daktaras. Taip pasisekė užsikabinti už gyvenimo, būti gerbiamu ne tik kovos draugų, bet ir visų jų supusių. Augustinas Švenčionis ir šiandien darbingas ir pareigingas, stengiasi padėti savo likimo broliams nelengvame jų gyvenime.

Pasakojimą užrašė S. Abromavičius

NELAISVĖJE – 16 METŲ

Prieš 90 metų Dubelių k., Kaišiadorių vlsč., gimė vienas iš partizaninio judėjimo organizatorių valsčiuje, o vėliau ir visoje Didžiosios Kovos apygardoje (toliau – DKA), Pranas Jaromskas, partizaninis slapyvardis „Perkūnas“ (1918–1964).

Pranas Jaromskas-Perkūnas lageryje

Jaunystėje – Lietuvos kariuomenės liktinis puskarininkis, tarnavo husarų pulke. 1941 m. birželio mėn. rusams traukiantis, liko Lietuvoje. Nuo 1944 02 05 – Vietinės rinktinės karys. 1944 m. rudenį mobilizuotas į okupacinę kariuomenę, tačiau iš dalinio Varėnoje pabėgo. Nuo 1945 m. kovo mėn. – DKR 2-o bataliono 3-o būrio, gegužė – 2-os kuopos (Dubelių orgkuopos) vadas. Nuo 1946 m. gegužės mėn. faktiškai ėjo ir 2-o bataliono vado pareigas. 1946 m. gruodžio mėn. sužeistas, slapta gydėsi Kaune.

Partizanas Pranas Čėsna-Žaibas (g. 1921m. Dubelių km.) prisimena, kad besitęsiant karui su vokiečių kariuomenės daliniais, kai sovietiniai okupantai paskelbė jaunuolių mobilizaciją, jog papildytų 3-ąją Baltarusijos frontą, Lietuvos jaunimas nepakluso. Jie grupavosi ir traukė į miškus papildyti savų partizanų gretas. Vyrai striubų ir raudonarmiečių buvo gaudomi. Dalis jų prievarta vežami tarnauti sovietų armijon, kiti tardomi, mušami dingdavo be žinios. Pranas Čėsna, kaip ir jo kaimynai, pasuko į Antanaičių mišką, kur formavosi partizanų būrys, vadovaujamas Broniaus Vaicekausko. Būryje jau buvo Pranas Jaromskas, Pranas Stanislauskas, Kazimieras Griesis, Antanas Dzimidavičius, Pranas Dzimidavičius. Antanaičių, Lomenių, Neprėkštos miškuose jie turėjo kelis gerai įrengtus bunkerius, tačiau dažnai nakvodavo vienkiemiuose pas savuosius ar pažįstamus žmones, pastoviai keisdami nakvynės vietas. Dauguma partizanų vilkėjo lietuvišką arba mišrią vokišką-rusišką kario uniformą, buvo gerai apsiginklavę iš okupantų igyta ginkluote. Užpuldinėdami raudonarmiečių būrius, bauginami ir naikindami kolaborantus, partizanai tikėjo, kad sulauks žadėtos pagalbos iš Vakarų, ir vėl Lietuva taps nepriklausoma.

1944 10 10 būrys užpuolė net 95 kareivių pasieniečių konvojų, norėdami atimti suimtuosius. Mūšio metu buvo nukauti du kareiviai. Partizanams pavyko pasitraukti. Vidaus agentui buvo duota užduotis juos susekti. Kitą dieną išdavikui Vincas Janušius (išdavikas turėjo „Greitojo“ („Skorij“) agentūrinį slapyvardį) tai pavyko. Atėjo į būrį ir pranešė, kad su jais nori susitikti kito būrio partizanai. Vadas su keliais saviškiais į tą susitikimą nuėjo. Buvo naktis. Vienas būrio vyras žuvo, o Bronių Vaicekuską-Pirata sužeidė į kojas ir paėmė gyvą. Po to P. Jaromskas pradėjo vadovauti Pirato būriui, pakeitė jo vardą į Perkūno. Būryje tada buvo apie 12 partizanų: tai Pranas Stanislauskas-Patrimpas, Kazimieras Griesis-Pikuolis, Stasys Grenda-Smarkuolis, Kazys Leikauskas-Sa-

manis, Antanas Dzimidavičius-Riteris, jo brolis Pranas-Puntukas, Jokūbas Sidaras-Tarzanas, Jonas Stankevičius-Lašas, Vaclovas Vaicekuskas-Vilkas, Pranas Čėsna-Žaibas. Greitai susirišo su DKA vadovybe, susitiko su Jonu Misiūnu-Žaliu Velniu.

Bronių Vaicekuską nuteisė 25 m. kalėti. Kankinosi Vorkutos lageriuose, o atlikusį bausmę, į Lietuvą neišleido. Persikėlė gyventi dar toliau – į Uzbekiją, čia dirbo muzikos instrumentų dirbtuvėje, buvo nagingas žmogus. Į Lietuvą aplankyti saviškių atvažiavo tik 1965 metais, tačiau turėjo vėl sugrįžti į tremtį. Lankėsi Lietuvoje dar porą kartų. Svetur 1973 m. ir mirė.

P. Jaromsko-Perkūno bendražygiai:

Jonas Misiūnas-Žalias Velnias, nukankintas Maskvos Butyrkų kalėjime 1947 m.;

Kazimieras Griesis-Pikuolis, ž. 1945 m.;

Pranas Stanislauskas-Patrimpas, sužeistas suimtas 1947 m.;

Genė Stanislauskaitė-Ramunė, 1956 m. Intoje.

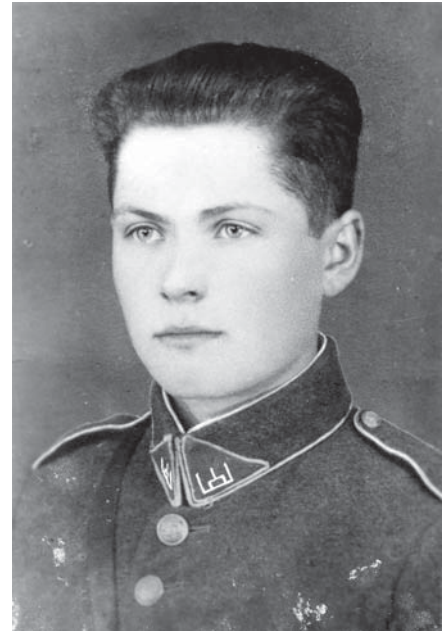
Jonas Misiūnas-Žalias Velnias

Kazimieras Griesis-Pikuolis

Genė Stanislaukaitė-Ramunė

Pranas Stanislauskas-Patrimpas

Iš DKA štabo gavęs padirbtus dokumentus, nuo 1947 metų vasaros Perkūnas, patikėjęs Vilniaus „centro“ įkalbinėjimais, su partizanais B. Leikausku-Lokiu, P. Stanislausku-Patrimpu ir J. Sidaru-Tarzanu, mažai kam žinant, iš miško išvyko. Perkūnas buvo apgyvendintas Vilniuje, kiti išvyko į Kauną ir Ukmergę. P. Jaromskas vadovavo išretėjusiam batalionui iš Vilniaus, jau MGB kontroliuojant, dažnai pasirodydavo gimtosiose apylinkėse. Nežinojo, kad yra sekamas. MGB agentas J. Markulis-Erelis jau įdiegė pasyviosios kovos supratimą tarp partizanų, juos „legalizuoja“, sakydami, kad reikia išsilaikyti „iki geresnių laikų“. Perkūnas dar kartas nuo karto sugrįžta į Kaišiadorių kraštą, renka aukas ir drąsina likusius kovotojus, tačiau ateina laikas, kai jis išdavikams tampa nereikalingas.

1948 06 11 vidurnaktį tris vyrus, artėjančius prie Aitekonių-Lapelų miško, Kaišiadorių vlsč., sustabdė kareivių patrulis. Tie pateikė pasus, tikėdami, kad jie įtarimų nesukels. Vienas iš jų pasivadinęs Jonu Jurgelioniu ir buvo Pranas Jaromskas-Perkūnas. Kareiviai tik žvilgtelėjo į dokumentus ir pasakė: „Eti samyje“ („Tie patys“). Visus suėmė. Sekė tardymai ir teismai.

Pranas Jaromskas 1948–1964 m. kalėjo Intoje, Vorkutoje. Išbuvęs už grotų nustatytą laiką, buvo išsiųstas į tremtį. Nors tada jau dauguma kalinių sugrįžo ar buvo pakeliui į Lietuvą, Pranui Jaromskui kelias į Tėvynę buvo užkirstas. Susirgo sunkia liga, kamavo bėdos. Tik 1964 m. leido paviešėti Lietuvoje, pasigydyti. Sugrįžo į Radviliškį pas artimuosius, o tų metų rugpjūčio mėnesį mirė. Ten ir palaidotas, tačiau šiandien tame krašte niekam nežinomas. Kaišiadorių krašte nedaug liko žmonių, kurie šį partizaną pažinojo. Tik knygoje, istoriniuose šaltiniuose minimas kaip vienas iš DKA bataliono vadų.

Iki šiol kario savanorio statusas, kaip ir karinis laipsnis, nesuteiktas.

Vertėtų atskirai prisiminti DKA strateginę padėtį po to, kai 1946 m. vasarą pasikeičia apygardos vadovybė ir MGB agentas Vytautas Pečiūra-Griežtas pakeičia Žalią Velnį. Iš pradžių į DKA štabą kartu su Perkūnu jis paskiria aktyviausius partizanų vadus B. Trakimą-Genelį, L. Kupčiūną-Tigra, A. Kinderevičių-Jurginą, V. Marciną-Taurą, P. Macijauską-Žirgelį, P. Klimavičių-Uosį. Griežtas agituoja išsaugoti pagrindines pajėgas ateičiai,

kol ateis į pagalbą Vakarai, draudžia priešintis. Prasideda aktyvus fiktyvių dokumentų dalijimas, partizanų vadų ir jų šeimų apgyvendinimas miestuose, daugiausiai Vilniuje, o jiems atitrūkus iš kovotojų akiračio, vienas po kitų jie suimami.

1947 m. vasarą „A“ rinktinės struktūroje iš buvusių šešių lieka 4 batalionai. Jiems vadovauja Dramblis, Narsuolis, Putinas ir Riešutas. MGB 1947 m. liepos mėn. MGB raporte nurodo, kad partizanai aktyvių veiksmų nenaudoja, laikosi Griežto nurodytos taktikos. Štabo nariai vaikšto po 1–2 vyrus, būriai jų vadovavimo nebejaučia. Į Vilnių nuolatiniam gyvenimui iškviečiami Uosis, Dramblis, „A“ rinktinės štabo viršininkas B. Steponavičius-Milžinas, žūsta Riešutas. 1948 m. pavasarį „A“ rinktinėje veikia tik penki partizanų būriai: Perkūno, Putino, Jurgino, Narsuolio ir Riešuto, o rudenį belieka Narsuolio ir Riešuto vyrai bei keliolika atskirai besislapstančių kovotojų.

Visa laimė, kad DKA B rinktinės vadas Alfonsas Morkūnas-Plienys nepasidavė MGB provokacijai ir nepakluso jo diktatui, o nuo 1948 08 14 iki savo žūties (1949 12 30) buvo paskirtas DKA vadu.

Aldona Mataitytė

NUO GRIŠKABŪDŽIO IKI KAUNO

Partizano Albino Staugaičio atsiminimai

1956 m. grįžęs iš Kazachstano lagerių, pirmą kartą ir galimybei pasitaikius, kartu su žmona Onute aplankėme Griškabūdį, pamatėme buvusį Šakių saugumo pastatą, kurio sienos aplaistytos čia tardytų žmonių ašaromis, kančia ir krauju. 1946 m. tarp jų buvome ir mudu su žmona.

Žinojome, kad toje vietoje pokaryje be karstų, drabužių ir gedulingų žvakių užkasta daug mūsų brolių ir seserų. Tačiau tai, ką pamatėme, pranoko girdėtus baisiausius pasakojimus, o žuvusiųjų poilsio vieta nepriminė kapinių...

1948 m., kai sovietinis saugumas (MGB) su darbuotojais, bylomis, kankinimo įrankiais išsikėlė į Šakius, buvo nugriauta tą „kančių lauką“ apjuosusi tvora, įsikūrė Mašinių traktorių stotis (MTS). Čia tada, 1956 m., pamatėme mėslo, šiukšlių ir buitinių atliekų kalną, viskas buvo permirkę tepalais. Suspaudė širdį, buvo labai liūdna, tačiau tuo metu nieko pakeisti negalėjome. Čia per kiekvienas vėlines tyliai apraudodavome kankinius, uždegdavome žvakeles, padėdavome gėlių ir pagerbdavome žuvusiuosius malda...

Visai netoli to kančių lauko, kitoje kelio pusėje, stovėjo būsimos vyskupo Juozapo Preikšos gimtasis namelis, pro kurio antrojo aukšto langą vaikai stebėdavo įvykius anapus tvoros, o jiems vaizdai pranoko žmogaus proto suvokimą.

Pokaryje sribai nušautus partizanus atvilkdavo priištus prie vežimų ar sunkvežimių, kartais dar su gyvybės ženklais. Čia juos išrengdavo, paskui priiždavo prie tvoros ar medžių ir fotografuodavo, kad vėliau išgamos saviems viršininkams įrodytų savo „nuopelnus“. Po kelių dienų niekinimo lavonai būdavo užkasami. Kai tingėdavo kasti duobes, lavonus sumėtydavo į šulinį. Greitai šulinys prisipildė, tad prikasė žemėmis ir sulygino. Baisu net aprašyti tuos vaizdus, kuriuos Griškabūdyje dar ir dabar mena daug žmonių.

Lavonus užkasdavo net kitoje gatvės pusėje. Sako, kartą eidamas žmogus užkliuvo už vielos, ėmė ją traukti ir ištraukė prie jos priištą ranką. Niekas negali pasakyti, kiek ten buvo išniekinta žmonių! Jau atgimimo metu, tvarkant skaudžios atminties lauką, prie vienos buvusios tremtinės priėjo tuo metu MGB dirbęs Vytautas Kunigėlis. Netikėtai pasakė nustebęs, kad atminimo lentose pavardžių yra žymiai mažiau. Jo nuomone, toje vietoje yra palaidota 360 nukankintų patriotų palaikų. Klausinėjamas daugiau nieko nepasakė.

Jau po nepriklausomybės atgavimo daugiausiai vyskupo Juozapo Preikšos brolio Jono ir jo žmonos Birutės, kurie

ten gyvena ir dabar, pastangomis, talkinant žuvusiųjų giminaičiams, vietos gyventojams, buvo sutvarkyta išniekinta aplinka, išvalytas šiukšlynas, pasodinti ažuoliukai. Už suaukotas lėšas pagamintos paminklinės lentos su žuvusiųjų pavardėmis. Nugriauto mūrinio ūkinio pastato vietoje, kur kaip silkės statinėje buvo kalinami kaliniai, pastatytas mano išdrožtas koplytstulpis. Jame iškalta liūdinčios lietuvės Motinos žodžiai: „Tautos kančia – mano skausmas!“ Žemiau iškalta ažuolinėje lentoje žodžiai: „Šis žemės lopinėlis priglaudė čia nukankintus politinius kalinius ir išniekintus partizanus, žuvusius kovoje už Lietuvos laisvę 1945–1950“. Paminklą 1991 m. gegužės 6 d. pašventino tuometinis Griškabūdžio parapijos klebonas kun. Vytautas Užkuraitis.

Kai buvo užbaigta viso memorialinio komplekso statyba ir išdrožiau antrąjį paminklinį kryžių, pašventinti jį atvyko Panevėžio vyskupas, mūsų žemietis Juozapas Preikšas. Į iškilmes suvažiavo tie, kurių čia palaidoti artimieji, patys buvo kankinami, daug vietos gyventojų, moksleivių.

Dabartinio Griškabūdžio seniūno Sauliaus Naumavičiaus rūpesčiu ir vietos gyventojų geranoriška parama žaliuoja laukinėmis saulutėmis išbarstyta veja. Žuvusiems rekviam ošia ažuoliukai ir eglutės, budi kryžiai. Mums belieka tik tas skausmo vietas neužmiršti, lankytis čia ir pasimelsti.

Į 2008 m. pradžioje vykusį LPKS Kauno skyriaus susirinkimą turėjau drąsos pakviesti gerbiamą vyskupą J. E. Juozapą Preikšą, dabar gyvenantį Kaune. Garbusis mūsų svečias ne tik dalyvavo mūsų šventėje, bet ir pasakė sveikinamąją

Albinas Staugaitis ir JE vyskupas Juozapas Preikšas

kalbą, sukalbėjo prasmingą maldą. Jo gražūs žodžiai apie pasiaukojimą, tarnavimą Dievui sutelks mums bendrą darbą. Vyskupo dėka mūsų susirinkimas praėjo iškilmingai, nekasdieniškai. „XXI amžiaus“ žurnalistas Kazimieras Dobkevičius įamžino mus prie LPKS Kauno skyriaus vėliavos.

Nuoširdžiausiai esu dėkingas mūsų žemiečiui vyskupui Juozapui Preikšui už tai, kad šių metų balandžio 12-ąją aplankė mano šeimą kukliame mūsų butelyje. Sutiko vyskupą trijų kartų mūsų šeima, kiti svečiai. Degant žvakei, pasimeldėme. Iki šiol mūsų namuose aidą vyskupo ir jo brolio Antano sudainuota daina apie Tėviškės berželį.

Autorius apie save

1944 m. vasarą baigiau Vilkaiviškio gimnaziją, vadinausi Albinu Kundrotu. Hitlerininkai traukėsi iš Lietuvos, grįžo sovietinė kariauna. Vilkaviškyje apsistojo Lietuvos kariuomenės štabas, kuris traukėsi į pogrindį. Mes, aktyvieji gimnazistai, štabe pasiteiravome, ką mums daryti. Liepė likti Lietuvoje, kurti pasipriešinimo Sąjūdį, nes reikės eiti į partizanus, kovoti už Lietuvos laisvę. Likome. Buvome

Taip Griškabūdžio Kančios memorialas atrodo šiandien

18-20 metų amžiaus jaunuoliai. Lietuvos mokykla tais laikais buvo toks milžiniškas autoritetas, kad prisiminus tenka tik apgailestauti, jog dabartinė Lietuvos mokykla toli gražu neprilygsta moksleivių patriotiniu ugdymu. Jei tais laikais baigė gimnaziją, tai ir žinių bagažą turėjai, ir tvirtu patriotu tapdavai. Lietuvos prezidentas A. Smetona, lankydamasis Vilkaviškyje, sakydavo: „Kokios norite tautos, tokią padarykite mokyklą! Kokia bus mokykla, tokia ir tauta!“

Organizavome ginkluotą partizaninį pasipriešinimą. Jaunimas į sovietų kariuomenę nėjo. Vieni mokytojai buvo išvežti į Sibirą, kiti traukėsi į Vakarų. Mane, neturintį jokio pedagoginio pasirengimo, paskyrė pradžios mokyklos mokytoju. Sutikau, nes kito kelio nebuvo. Tuomet kartu su kitais mokytojais sukūrėme pagrindinę organizaciją Sąjūdį – kaip pasipriešinimą sovietų okupacijai. Dieną – su mokiniais, o vakare – partizanų gretose. Dalyvavau pasalose, rinkau žvalgybinę medžiagą, nes gerai pažinojau vietovę. Per atsitraukimą vokiečiai ginklų tikrai daug buvo primėtę laukuose. Štai tą Sąjūdį vadinu savo pirmuoju sąmoningu veikimu Lietuvai ginti. Vėliau įvyko išdavystė. O kiek jų buvo! Mane areštavo sovietų aktyvistas Kostas Glikas, Šakių r. Griškabūdžio saugumietis, vėliau išdavikas – garsus kolchozo pirmininkas, socialistinio darbo didvyris, deputatas. Mūsų laukė kitas kelias. Nuteisė dešimčiai metų lagerio. Tremtyje vedžiau savo krašto partizanų ryšininkę Onutę Staugaitytę. Pasikeičiau savo

Užrašas atminimo lentoje

Onutė ir Albinas Staugaičiai Karagandoje

pavardę į žmonos – tapau ne Kundrotas, o Staugaitis. Grįžau į Lietuvą. Čia 1956 metais Kauno kapinėse per Vėlinės vyko garsus mitingas ryšium su Vengrijos sukilimu. Valdžia įtarė, kad tai yra buvusių politinių kalinių darbas. Nutarė iš Kauno per dešimt dienų išregistruoti visus politinius kalinius. Man pavardės pakeitimas leido likti Kaune.

Dar iš mažens buvau mėgėjas drožinėti. Pabandžiau išdrožti knygnešių atminimui kryžių-koplytstulpį. Pavyko. Ėmiau drožinėti atminimo kryžius, atsirado kūrybinis įkvėpimas. Mano darbų yra Merkinėje, Šunskų miestelyje, Griškabūdyje (pagal laikr. „XXI amžius“).

Nuo redakcijos: mums belieka pridurti, kad Albinas Staugaitis yra LPKS Kauno skyriaus tarybos narys. Vienas iš Lietuvos Sąjūdžio Kauno skyriaus vadovų. Jis nuolatinis patriotinių renginių dalyvis, ypač Suvalkijoje. Albinas šiuo metu gyvena Kaune, Kovo 11-osios gatvėje. Yra namo bendrijos „Ramybė“ pirmininkas. Ši bendrija kasmet savo kieme organizuoja Žolinės šventę, į kurią susirenka namo gyventojai ir kaimynai.

VINCAS IR PETRAS JURKŠAIČIAI

Buęs Vietinės rinktinės karys, politinis kalinys Vincas Jurkšaitis, su kuriuo 1941 m. mokiausi Zvyplių žemės ūkio mokykloje, papasakojo apie savo ir brolio Petro Jurkšaičio-Beržo gyvenimą. Jurkšaičiai gyveno Kuro k., Lekėčių vlsč. Jam žinias perdavė Vilniuje gyvenęs Jonas Kukauskas, kuris liko gyvas po 1951 m. gegužės 22 d. užpuolimo bunkeryje, kuriame jis su Julijonu Būtėnu buvo užpultas kareivių. Deja, P. Jurkšaitis žuvo, o Jonas Kukauskas-Gardenis buvo užverbuotas KGB, išdavė Juozą Lukšą-Skirmantą.

Petras Jurkšaitis-Beržas
1944 metais

Petras Jurkšaitis šeimoje buvo jauniausias, darbštus. Jam einant vienuoliktus, mirė tėvelis, teko ne tik našlaičio dalia, bet ir sunki prievolė ūkyje. 1944 m. kovo mėn. broliai įstojo į generolo P. Plechavičiaus organizuotą Vietinę rinktinę. Tarnavo Seredžiuje, nuo balandžio 29 d. buvo nusiųsti į Vilniaus kraštą kovoti prieš raudonuosius partizanus. Susirėmė su Armijos Krajovos kovotojais, nes tie nepripažino mūsų karių dalyvavimo Vilnijos batalijose. Traukiantis į Jašiūnus, prie Merkio, buvo nukauti aštuoni, o sužeisti septyni mūsų kariai. Dar po kelių nesėkmingų kautynių, jau gegužės 17-18 d. mūsų vyrai gavo įsakymą žygiuoti į Vilnių. Petras Jurkšaitis iš Jašiūnų pabėgo ir grįžo į tėviškę. Čia nebuvo ramu, nes Lekėčių miškuose siautė Bieliausko vadovaujami raudonieji partizanai. Pradėjo slapstytis.

Apie likusių plechavičiukų likimą, kai juos išsiuntė į Vilnių, Vincas Jurkšaitis prisimena: „Likusius gyvus išvedė į plentą, ir žygiavome į Vilnių. Rudaminoje buvo palikta vokiečių pasala. Kai mūsų pirmutiniai kariai priejo, sustabdė vokiečiai, ir jų aukšti karininkai pareikalavo sudėti ginklus. Mūsų karininkai susižvalgė, tačiau pamatė, kad iš abiejų pusių stovi su kulkosvaidžiais vokiečių kareiviai, liepė sudėti ginklus. Sumetėme juos į griovį, mus susodino į mašinas ir atvežė į Vilnių. Čia nuo mūsų atskyrė karininkus. Minsko plente buvo spygliuotos vielos užtvaras, tad visus į ją suvarė. Sargybą ėjo ukrainiečiai. Čia prabuvome per naktį, ir dar dvi dienas. Atėję vokiečių karininkai mus išrikiavo, praeidami pro mus visus stebėjo. Tinkamus atrinko, rodydami pirštais. Išrinko du būrelius po 12 vyrų. Vieną jų išsivedė, o po dviejų valandų grįžę baudėjai pasakė, kad jie sušaudyti dėl rinktinės drausmės nesilaikymo. Tarp sušaudytų buvo šakiečiai Jonas Kumelaitis, Vytautas Kybartas, Jonas Šileika. Kitus dvylika atrinktų vyrų paliko gyvus. Tarp jų buvo šakietis Jonas Maskolaitis.

Kitą dieną likusius karius vežė į Kauną. Vienas prie Vievio pabėgo į mišką. Koloną sustabdė, atrinko skaičiuodami kas dešimtą vyrą, ir sušaudė. Daugiau bėgti niekas nedrįso. Kaune nuprausė pirtyje, aprenė mėlynomis vokiškomis uniformomis. Išvežė į lagerį ir išlaikė ten visą savaitę. Mus, 600 vyrų, pavadino vokiečių karo talkininkais, grojant dūdų orkestrui atvedė į geležinkelio stotį. Šančiuose suvarė į vagonus ir saugomus išvežė į Vokietiją. Atsidūrėme Dancinge, vėliau jau be sargybos atsiradau Lygnice. Čia ištarnavau iki 1945 m. sausio pabaigos. Su kuopos štabu, kur tarnavau, traukėmės nuo rusų puolimo. Taip atsidūriau amerikiečių zonoje, buvome mėtome nuo vieno karšto taško į kitą. Planeno mieste sutikome vokiečių armijos pralaimėjimą, pasidavėm amerikiečiams.

Planine buvo didelė belaisvių stovykla. Maitino blogai. Ten išbuvau iki rugsėjo mėn. Po Potsdamo sutarties perėjome rusų žinion. Vokiečiai pasitraukė į Vakarus, o mus išvežė į Vakarų Ukrainą, iš ten etapais į Vorkutos lagerius. Man iš Lvovo pasisekė pabėgti, 1945 m. lapkričio mėn. atsiradau Lekėčiuose.

Rusai areštavo jau 1947 m. vasario 11 d. Nuteisė 10 m. lagerio. Į Lietuvą sugrįžau tik 1960 m.“

Petras Jurkšaitis-Beržas partizanavo ilgai. 1950 10 05 jis sutiko iš užsienio grįžusius Juozą Lukšą-Skrajūną, Skirmantą, Klemensą Trumpį-Rytį, Klemensą Širvį-Sakalą. Beržas juos priglaudė savo pagalbiniam bunkeryje. 1951 04 19 sulaukė naujo desanto, kuris nusileido Kazlų Rūdos miškuose Julijonas Būtėnas-Strėvė ir Jonas Kukauskas-Gardenis. Beržas išėjo ieškoti ryšio su Skirmantu. Deja, tolimesni įvykiai buvo tragiški: 1951 m. gegužės 22 d. bunkerį, kuriame Beržas buvo su Julijonu Būtėnu, apsupo kareiviai. Petras Jurkšaitis-Beržas žuvo mirtinai kliudytas automato serijos...

Birutė Runaitė-Šidlauskienė

LAGERYJE

Albinos Ligeikienės prisiminimai

Nuo 1948 m. rudens teko gyventi Mordovijos Pirmajame (politinių kalinių) lageryje. Jis buvo įkurtas pelkėtame miške, prie Potmos geležinkelio stoties. Išeidami iš čia kriminaliniai kaliniai paliko mums tuščius barakus ir netvarką juose. Dviaukščiuose mediniuose gučiuose knibždėjo blakės. Naikinome jas karštu vandeniu, bet sekėsi sunkiai. Jos dar ilgai vargino mūsų miegą. Nedavė ramybės uodai ir „moškės“. Jokių priemonių apsaugoti nuo jų neturėjome.

Lageryje kalėjo įvairių tautybių ir išsilavinimo moterys. Daugiausiai – jaunimas. Kalinės tarp savęs sugyveno gerai. Kas be ko: pasitaikė ir skundikių, provokatorių. Prižiūrėtojai buvo vyrai – kariškiai. Į darbą eidavome rikiuotėje, vesdavo prižiūrėtojai, tačiau darbe vadovavo ir civiliai. Į valgyklą vesdavo irgi rikiuotėje, dirbome dviejose pamainose, po 12 valandų kiekviena. Jei neįvykdydavome planų, tekdavo dirbti ilgiau.

Kai atvykome, savais drabužiais lageryje džiaugėmės ne ilgai. Juos atėmė ir užrakino sandėlyje, o gavome valdiškus, tamsius, iš paprastos medžiagos, su numeriais. Vaikščiojom sužymėtos, lyg autobusiukai. Antklodę ir pagalvėlę galėdavome turėti savas.

Barakuose gyveno po 60-100 moterų. Prausėmės iš primityvių praustuvų. Vandenį vežiodavo iš laisvos zonos didelėse statinėse, pritvirtintose prie dviejų ratų vežėčių. Jas traukdavo kalinės, daugiausiai senutės, netinkamos kituose darbuose. Barakai būdavo apkūrenami malkomis. Kad 10 dienų vesdavo į pirtį. Prausėmės iš medinių indų.

Mūsų džiaugsmui, zonos kampe, kur stovėjo bokštelis su sargybiniu, tekėjo dalis upelio. Jis gelbėjo mus skurdžiam gyvenime. Galėdavome prie jo laisvai prieiti ir išsiskalbti drabužius. Susiburti į būrelį, vaikščioti po kitus barakus buvo draudžiama. Laisvai vaikščiojome zonoje prie savų barakų, taip pat į lauko tualetus, kurie buvo kiek atokiau. Vaikščiojimo takai iš lentų.

Patikrinimai vykdavo du kartus per dieną, prie barakų. Čia mus išrikiuodavo, šaukdavo pavardėmis.

Maistas buvo labai prastas, tai ne mamos ruoštas. Daugiausiai kruopos ir kopūstai. Mėsos, daržovių ar pieno produktų nedavė. Retkarčiais gaudavome po gabalėlį žuvies, dažniausiai kilkių.

Siuntinius galėdavome gauti, tačiau laiškų gavimas buvo normuotas. Aš gaudavau vieną laišką metuose, o rašyti galėjau du kartus per metus. Atvirlaiškius galėdavome siųsti kas mėnesį, prašydavome namiškių siuntinių, paskui už juos dėkodavome. Laiškai buvo tikrinamai, cenzūruoja-

mi, tad apie savo vargus rašyti negalėjome. Gautų siuntinių maistas būdavo ištikrinimas, kas geresnio, negaudavome. Kartą žirniuose radau rožančių. Matyt, tikrintojas jo nepastebėjo...

Laisvalaikio būdavo nedaug. Tačiau turėdamos laisvą minutę dalindavomės prisiminimais, dainuodavome ir daug meldėmės. Buvo ir savų poezių. A. Daugnoraitė, O Navickaitė kūrė eilėraščius, juos mokėmės mintinai, su viltimi parsivežti į Lietuvą. Kai kuriuos pavyko išsaugoti, tai atgimimo metu L. Kuodienė ir A. Ligeikienė surinko ir paruošė spaudai rinkinį. Knygelė „Tau mano dainos, Lietuva Tėvyne...“ išėjo šimto egzempliorių tiražu. Kad mūsų eilėraščių rinkinėlį pasiektų skaitytoja, prisidėjo buvę politiniai kaliniai S. Grigaitis, J. Armonaitis, L. Kuodienė, A. Ligeikienė, K. Klimaitienė, J. Simanavičienė, O. Kadusauskienė, A. Dudonienė, J. Beleckienė, G. Subačiūtė. Viršelį sukūrė dailininkė Dainora Jankauskaitė.

Meldėmės barake, pasitelkę sergėtojas. Rašytinę maldaknygę „Quo Vadis Domine“ ant rūkomojo popieriaus (apie 4×3 cm dydžio) pasidarėme pačios, ją parašė Angelė Gudaitė-Urbonavičienė. Maldas vedė A. Ligeikienė ir B. Trepikienė. Maldaknygę pasisekė parsivežti į Lietuvą, dabar ji atiduota į IX forto muziejų. Vėliau ją papildė naujais kūrinėliais, 1998 06 15 gavę Kauno arkivyskupijos kurijos leidimą, išleidome. Ją peržiūrėjo šviesios atminties mons. Pranciškus Tamulevičius, išleisti padėjo J. Žižienė, A. Ligeikienė ir J. Simanavičienė.

Mūsų tautos kančių kelias buvo ilgas ir sunkus. Būdamos lageryje, sunkios dalios prispaustos, pažemintos, mes šaukėmės į Viešpatį savais žodžiais. Dievo ranka mus vedė ir gelbėjo varguose. Vedė į laisvą tautos ateitį. Grįžome nepalūžusia dvasia.

Linkime, kad ateities kartos nepatirtų tokių kančių, o jei būtų sunkių dienų, pasitiktų Dievo Apvaizda.

Visada prisimenu savo bendražygės Onutės Navickienės (1921–1963) parašytas eilutes:

*Tau mano dainos, Lietuva tėvyne,
Tau mano mintys ir darbai.
Mūsų keliai į vieną susipynę
Ir niekad niekad skyrium neis.*

*Tu mano Motina, Viltis ir Meilė
Aš – Tavo aidas ir daina.
Tegul mane žudys, subadys peiliais,
Bet neparduosiu aš Tavo jokia kaina.*